

Illyés Gyula és Csoóri Sándor terve

Huszonöt éves a *Hitel* – itt az alkalom az újbóli önmeghatározásra. Negyedszázad múltán is azonosságképet adni, létjogosultságot igazolni: mi szükség folyóiratra, irodalomra, kulturális közelítésmódra. Kényszer is ez, mert a milió azt sugallja: idejét múlt dolog ez már, meglennénk nélküle is. A jámbor szerkesztő azt hihetné, elég a múltra mutatnia, s az önmagáért beszél. Lapszámok százai, meghitt hangulatú esték, könyvek, elismert életművek, jeles alkotók mind azt bizonyítják, hogy helyet szorítottunk magunknak a magyar művelődés történetében. Csakhogy a történelmet mindig a győztesek írják, s a jövő bizonyos nemkívánatos alakulása esetén még az is megeshet... Megeshet, hogy a felejtés kimeríthetetlenül gazdag birodalmába számúzik az efféle szellemiséget. Bármennyire is igazságtalan, mégis törvényszerű: az marad fenn, ami folytatható és hosszú távon életképes. Ilyen-e Illyés Gyula és Csoóri Sándor diktatúrában megfogant, szellemi autonómiáról, nemzeti kultúráról álmódó terve?

A *Hitel*nek volt legalább két jól körülírható korszaka – mondom én, aki nem volt kezdetektől résztvevője, csak örököse e történetnek, eminensen összegezve olvasmányaimat és az általam hallottakat. A kéthetilapos múltat a társadalmat lelkileg-szellemileg átalakító reform képviselője, a nemzetet újrateremtő elhivatottság izgalma hatotta át. A rendszerváltó humán értelmiségi, az irodalmár rövid ideig azt érezhette, Kölcsey, Petőfi, Ady, Illyés mellé nő föl feladatvállalásban, küldetéstudatban. Az esztétika hímes mezejéről a történelemalakítás ritka levegőjű magasába emelkedett – majd pottyant onnan le, landolva a realitások betonjára. A népnevelés verssel és prózával kevés sikerrel járt. Ideológiagyártásra is másokat szerződtetett a politika. A minőség-eszmény a mennyiségelv alá szorult – ahogyan az, ki hitte volna?, a demokráciában szokás. A harmadikutas elképzelések nosztalgiájának védőfala talán egy pillanatra képes volt megállítani az ereje teljében hömpölygő neoliberális gazdaság és pénzügyi világ áradatát. Hamar világossá vált: az irodalom nem sérthet hatalmi vagy vagyoni érdekeket, szerepet a szórakoztatóiparban szánnak neki, noha esetenként, vélték életünk urai, fegyvernek is jó lesz a politikai küzdelmekben. A politikai korrektség beszédrendjének, a közéleti megnyilvánulás etikettjének szabályozására alkalmasint megfelelt. Ha írók mondják meg, hogy miről és hogyan szabad szólni, mégiscsak más, mintha egy hivatalnok tenné...

Papp Endre (1967) irodalomtörténész, kritikus, a *Hitel* felelős szerkesztője.

A *Hitel* hamar a vesztes oldalon találta magát. A magyar kultúra a magukat liberálisnak tituláló értelmiségiek, művészek hitbizománya lett. Egy adalék. Én Debrecenben jártam egyetemre, ahol Tamás Attila és Görömbei András nevei fémjelezték az irodalmi intézetet. Az egyetemi könyvesboltban bármilyen folyóiratot meg lehetett kapni, még a szegedi családirító bérgyilkos, Magda Marinkó könyve sem hiányzott, betűrend szerint egy polcon Máraival és Móriczcal, képeslapokról Esterházy és Kornis utánozhatatlan emberbaráti szeretettel néztek a vásárlóra – de *Hitel* nem volt. Csoóri Sándor ellen éppen aláírásokat gyűjtöttek, számúzni akarván a magyar kultúrából mindörökre. Hallotta az ember fia emlegetni a baljóslatú neveket: Csurka, Csegegy, Fekete Gyula. Csupa szabadságellenes, anakronisztikus figura, akiktől haladéktalanul meg kell tisztítani a művelődést, mondták. S ezért – eszközökben kevésbé válogatva – mindent meg is tettek. No, nem teljes sikerrel...

A második korszakot a nagy egyéniségek szerkesztővé válása jelentette. Istenem, valódi válogatott: Csoóri, Görömbei András, Nagy Gáspár, Lázár Ervin, Döbrentei Kornél, Tökéczki László, majd Ágh István. Állandó szerző Sütő, Páskándi, Tornai, Lászlóffy Aladár, Marsall és Vasadi. Generációik legjobbjai közül valók. A folyóirat-lét kellő távolságot teremtett a napi politizálástól, a lap így a maga részéről kimaradhatott a békebeli kannibálok – az egészen ifjak kedvéért: Nagy Gáspáré a kifejezése – acsarkodásából. Az irodalmi értékörzés lapja lett a *Hitel*. Mégis örökös viszonyítási pont, támadások céltáblája. Mert olyasmit képviselt, amiről az újraformálódó magyar kulturális életben sokan azt szeretnék volna, hogy ne legyen. Az irodalom váljon másnak a transzparensévé: szűnjön meg a nemzet kulturális térként létezni, helyette az individualitás legyen minden művelődési produktum eredője. A szabad egyéneknek nincs már szüksége veszélyes etnikai gyökerű idealizációkra. Függetlenség kell, kötetlenség. Szállj, szabad madár! A „hitelesek” másként gondolták. Azt remélték, hogy a diktatúra időszaka után eljött az esély a nemzeti eszme újrafogalmazására. A realitásokon és a múlt ismeretén alapuló közösségi identitás végre elidegeníthetetlen része lesz a magyarság önszemléletének. A magyarság párját ritkító kultúrájából emelkedhet föl ismét, s válhat sikeres, életrevaló közösséggé, s általa öntudatos egyéniségek teremnek e hazában.

A magasztos célok megvalósítása mifelénk mindig nehézségekbe ütközik. A *Hitel* az elsők között szembesülhetett a magyarság zömének lelki gyengeségével, azonosság-tudatának sérüléseivel, kollektív amnéziájával, erkölcsi hanyatlásával. Lapunk elkeseredett harcot vívott az eluralkodó igénytelenséggel és közönnyel szemben. Csalódottan kellett tudomásul vennünk a művelődés szerkezetének nem kívánatos átalakulását, a hagyományos esztétikai és morális értékrend devalválódását. Be kellett látnunk az értelmiségi szereplehetőségek bántó korlátozottságát, a kitaruló nyilvánosság parttalanlanná, bábelivé válását. A társadalmi párbeszéd csatornáit elöntötte a szüntelen fecsegés, a befogadhatatlan mennyiségű információk és magánvélemények áradata, a manipuláció tökélyre fejlesztése. Jellemzővé vált a művészetben a „nagy”, a különböző beszédközösségek által kölcsönösen elfogadott művek hiánya. Helyüket a tarka, hivalkodó látszat foglalta el. A szakadatlan aprómunka, a szüntelen jelenlét. Szorgos hangyák kora jött el. Mindegyikük megfeszített küzdelmet folytat, hogy felhívja magára a figyelmet, ezért aztán nem is igen figyelnek oda egymásra. Olyan hangyaboly ez, ahol mindenki fusimunkát végez. Visszaszorult az a kulturális érdeklődés, amely az egyedülállót, a kivételeset kereste. Most az ismerőst, a rájuk hasonlót várják – ez ad identitást számukra.

„Nem sokaság, hanem lélek s szabad nép tesz csuda dolgokat”, öntötte versbe intelmeit a magyarokhoz a súlyos léptű Berzsényi Dániel. A nemzet ugyanis minőség kérdése. „Furcsa” módon nem az átlagos tömegetől, hanem kis számú, ám másokkal megosztott, kivételes értéktől válik emberek összefüggő halmaza minősített közösséggé: nemzetté. A Hitel örökös szándéka, hogy visszaadja a mindennapok igényességét. Azért ragaszkodunk hagyományainkhoz, egy lelkieg-szellemileg megemelt kulturális mintához, mert tudjuk, hogy az ahhoz tartozás kiszakít bennünket az esetleges helyhez és történelmi időhöz való láncoltságunkból. Életünk, valljuk, nem oktan és semmibe tartó, hanem egy fölöttes történés része. Tanácsunk: kerülje el mindenki az individualitás lecsupaszított válfaját! Nem kell és nem is lehet megszabadulni közösségi kötelekeinktől. Az öntörvényesség csak illúzió, az abszurdítás sem a hősiesség harcmezeje. A magára maradottság viszont a maga előtt mindig tükröt hordó személyiség paradox önfelszámolását hozza magával. Nincs egyéniség közösségi megerősítés nélkül.

A lap átélt egy rendszerváltozást, négy kormányváltást, egy nagy profilváltást, informatikai robbanást, politikai-ideológiai támadásokat, drámai hatású nemzeti önmeghasonlást, fájdalmas halálokat. Legnagyobb sikere talán a nemzedékváltás megvalósulása. Nincs hagyományszakadás – egy közösségi kultúra szempontjából ez az egyik leglényegesebb dolog. Legnagyobb kudarcunk a háttérbe szorulásunk. Keressük a kitörési lehetőségeket. Tisztában vagyunk a feladattal: élni a média, az információs közösségi tér minden eszközével. Nem mentségül írom, de figyelembe kell venni a körülményt: ez a kommunikációs technológia nem az általunk képviselt tartalmak hordozására lett kitalálva. Munkavégzés szempontjából magától értetődően áldás. Kényelmesen gyors, ugyanakkor képernyőin ott a felületesség, a magamutogatás, az elvtelenség, a tartósan hatásképtelen pillanatnyiség. Élményhabzsolásra, önmegjelenítésre, azaz néhány sztereotip kategória kitöltésére alkalmas lehetőség a plebs részére. Minden eltömegesedik, hasonlóvá válik.

Hogyan közvetíthetnénk közösségi értékrendünket olyan közegben, amely az érvényességet csak saját, mennyiségelv uralta kicsinyes – lájkolj, kérlek! –, ám univerzálisra szabott világában képes elfogadni? Mindennapi tapasztalatunk a nemzeti mérték hiánya. Az érték számunkra a nyelvi, spirituális, szellemi tekintetben specifikus, a folytonosságot, a fennmaradást, a közösségi emlékezet óvását támogató; személyes vonatkozásban, ami az önmeghaladást szolgálja, lehetővé teszi az egyéni hozzájárulást az Igazság kibontásához. Nemzet azért kell, hogy az egyéni életmű visszaigazolást kapjon, tartozhasson valahová, viszonyulhasson más teljesítményekhez. A nemzet kulturális közösség, sohasem kényszer, sohasem akadály: lehetőség. Az irodalmiság nyelvi szempontból ennek az elhivatottságnak helyettesíthetetlen hordozója. Ezen a téren talán – nem biztos! – most lehetünk a gödör alján. Állításom alátámasztására hadd hozzak fel példát! Elektronikus levelet kap minap a szerkesztőség: online (!) folyóiratok fesztiválizálását, kérik, hirdessük mi is. A program egyik fénypontja: készíts design papírékszert (!) a remittendából! Te jó ég, mi lett az irodalomból?! Kockafejű gyerekek napközis-foglalkozása? Innen tápáskodni nehéz, nagyon mély ez a verem. Persze, elismerem, könnyű is ezt a színvonalat meghaladni...

Miért kell tehát a lap? Miért nem elég a netes végtelenség privát közléseinek sokasága? A minőségesszme érvényesítése miatt! Mert nálunk nem lehet akármit és akárhogy. Itt nem elég az öntörvény. Szellemi épületünk homlokzatára az van írva: ne csak magadat ad, próbálj több lenni! Az értékek összetartoznak – ezt a szervesülést akarjuk

elősegíteni, támogatni. Irodalom és társadalmiság összefüggenek. A l'art pour l'art nem eredendő funkciója az esztétikai hatásra is törő írásműnek, s nem az elképzelhető legnemesebb szerepe az irodalomnak. A szépirodalom leválasztása – ahogyan annak ma trendje van – minden más kommunikációs aktusról: becsapás. A politikai korrektség normatívájának egy kényesen igazított, méretre alakított változata. A beszéd szabadsága ellen irányuló támadás, ha azt próbálják kikényszeríteni pénz- és érzosztó tekintélyek, hogy az esztétikumnak ne legyen köze a gyakorlati világhoz. Az esztétizálás „szalonképessé” tétele a szépség és az igazság közvetíthetősége ellen hat, mert számúzi belőle a moralitást – ezek a tényezők ugyanis összetartoznak. Ez zajlott a közelmúltban, zajlik most a magyar irodalom főáramlatában. Az erkölcsi viszonyulást jellemzően egy kitüntetett területen őrizték meg: a magyarság kollektív bűnösségének és elmaradottságának tárgyalásában. E történet a kulturális közösségként felfogott nemzeteszme ellen irányul, hiszen erkölcsi azonosság hiányában nem beszélhetünk emberi társaságról.

Mi a Hitel? Tőkesúly a magyar irodalom imboldog hajóján, amiről azt állították többen, hogy a mélybe húz, pedig éppen ellenkezőleg: a felszínen tartott. Ha nincsenek irodalmi sorskérdések, ha az irodalom nem lelkiismeret már, akkor nincs történelmi értelemben vett magyar irodalom sem. Elveszett hagyományról merenghetnénk ilyenformán, laza nyelvi érintkezésekről, s megtagadott szellemi sajátosságról. Irodalmunknak ellenben mindig volt egy erős, közösségi érdekű morális olvasata is. A Hitel a láncszem, melyhez kapcsolódhat, aki ezt a tradíciót akarja képviselni, s alkotó módon továbbvinni.

Nyáron meghalt Görömbei András. Engem ő hívott a folyóirathoz, régen, még a múlt évezredben. Érzem, hogy távoztával egy általa legmagasabb nívón képviselt magatartás is más valóságsszintre helyeződött át. A saját érdeket nem néző, a magán-sorsban megszenvedett szolgálat egy ethoszért, úgy ahogy ő csinálta, abban a formában valószínűleg megismételhetetlen. Emberi példája immár hagyomány, kulturális minta lett. Eltűnődöm rajta, miként volt erre képes, mi volt benne a hajtóerő. Ahogyan a többiekben is, akik nevüket adták a vállalkozáshoz, a Hitelhez. Mi vitte rá az egyenként is széleskörűen elfogadott embereket, hogy messzemenően tolerálják a másikat, hogyan voltak képesek a közélet viharaiából vissza-visszatérő Csoóri Sándornak biztos menedéket, sziklaszilárd hátországot nyújtani? Olyan műhelyt teremteni, ahol még a tekintély elismerése adott rangot, ahol még átélhető volt a barátság, a szolidaritás, megjelenhetett közöttünk időnként e remény érzése is. S volt derű, keddi koccintások. Az együttlét nem teher, ajándék volt. S persze időnként befészkelte magát a Hegedűs Gyula utcába az aggodalom, s bekopogtatott hozzánk 2004 decemberében a döbbenet. Hogyan lehetett viszonylag sérülésmentesen átélni illúzióink vesztét, az egymás nyomába lépő csalódásokat, az állandó pénzhányt? A választ is megtalálni vélem. Volt még hit a cselekvés értelmében, és volt tartás, önbecsülés. Tudom, hogy az előttünk álló, reménybeli jövő valamiképpen más lesz – ez természetes. Ez az emberfajta azonban még nem vesztett ki. Megváltozott viszonyok között is képes lesz helytállni. Illyés Gyula és Csoóri Sándor tervének megvalósítása folytatódik.

Bárhogyan is alakul a sorsunk, csak a lényeg, a személyes minőségigénynek a nemzet fogalmába sűrített esszenciája el ne vesszen!